

HERMANN PÁLSSON

BRANDS ÞÁTTUR ÖRVA

MIKIL SNILLD býr með þeim *Morkinskinnu* og skáletruðum frænkum hennar, *Huldu* og *Hrokkinskinnu*. Þær yppa fögru lofi um norræna höfðingja í kristnum sið, en þó hýrnar sjaldan jafnmikið yfir frásögn og þegar langförlan Íslending ber að konungsgarði að hressa hirðlíf um stund. Íslendinga þættir í konunga sögum orka á lesanda eins og sólheiður dagur eftir þrálátan dumbung, en slík birti stafar af þeirri umhyggju og góðu tómi sem höfundum stuttra bóksagna er tamt að beita við ritsmíðar sínar. Með því að konungar ráða ríkjum og örlögum heilla þjóða, þá standa þeir jafnan á stalli, skörum hærra en Íslendingar og önnur alþýða, og fyrir bragðið koma kostir þeirra og lestir ekki jafnskýrt í ljós og þegar fólk af lægri stéttum á í hlut. Frásagnir af konungum Norðmanna lýsa sögulegum atburðum og eru því skyldur fróðleikur hvenær sem þessi dáðrakka þjóð fer á stúfa sína í leit að fortíð og sjálfri sér. En þættir af þeim Íslendingum sem gista Noreg í því skyni að forvitnast um þá siðu, sem tíðkast með göfugum mönnum, og vera þá útlendingar um leið eru annars eðlis: athafnir mörlandans eru yfirleitt svo lítilvægar að þær lenda langt út fyrir sagnfræði, þótt einstaka sinnum takist þeim að lauma sér inn í neðanmálsgreinar lærðra manna, sem runnið hafði í brjóst við skrifborð. Furðu skemmtilegt er að kynnast þeim Íslendingum sem byggja litla þætti um sinn, þótt þeir fái ekki inni í veglegri sögum. Íslendinga þætti lesum vér ekki í því skyni að kynnast tilteknu fólki og atvikum á söguöld, heldur einkum til að glæða skilning vorn á mannlegum verðmætum yfirleitt, hvenær og hvar sem vera skal á kringlu þessa heims. Menn mega ekki láta það gleþja sig að sumir þættir fjalla um menn sem kunnir eru af öðrum frásögnum, enda ber hitt ekki síður við að nafnhetja er gersamlega ókunn utan þáttar; þá skal ekki gleyma tveim þáttum af ónafngreindum Íslendingum.

Þótt fróðleikur Íslendinga þátta um söguöld sé í rýrara lagi, þá liggja ærnar ástæður til þeirra vinsælda sem þeir hafa löngum notið hér norður undir stjörnu. Þar voru á ferð slíkir höfundar að þeir kunnu til hlítar

þá list að velja hæfileg orð í ritsmíð sína og finna þar hverju þeirra maklegan stað. Á hinn bóginn bera þessi íslenzku ævintýri austan hafs vitni um glöggva þekkingu á vandamálum mannlegs lífs. Hvorutveggja atriði bendir ótvírætt í þá átt að höfundar hafi verið lærðir menn á þeirrar aldar vísu, og er því ekki að ófyrirsynju þótt ritkönnuðir svipist fyrir í þáttum um áhrif frá þeim bókum sem menn lásu um þær mundir í skólum og annars staðar. Við slíkar rannsóknir reynast *ræður* manna og *hugmyndir* oft þyngri á metum en *atburðir*; mikilvægara er að vita hverjar bækur höfundur hefur lesið og hvaðan honum komu hugmyndir í samantekt sína en að rýna eftir því hvað hefur getað gerzt með íslenzkum ferðalang í Noregi á elleftu öld.

Ein af þeim listrænu frásögnum sem prýða *Morkinskinnu* og stöllur hennar tvær er *Brands þáttur örva*. Honum er ætlaður staður í Niðarósi á ríkisárum Haralds harðráða, sem sé einhverja dagstund á tímabilinu 1046–1066. Þáttur þessi gerist á örskömmu bragði og hefur einungis þrjár persónur: Harald harðráða, Brand örva og Þjóðólf skáld. Hlutverk Brands er að einu leyti óvenjulegt: hann lætur ekki eitt orð sér um munn fara, heldur gefur hann hugsanir sínar í skyn með látæði og einföldum athöfnum. Mig rekur ekki minni til annarrar sögu á móðurmáli voru sem lætur nafnhetju gegna slíku hlutverki í algerrri þögn.

Í því skyni að átta sig sem bezt á gerð *Brands þáttar* skal ekki prenta hann í belg og biðu, heldur láta orð og atvik ráða tilhögun. Þótt stuttur sé, þá má skipta honum í þrennt: *upphaf* (exordium), *raun* (experimentum) og *niðurlag* (conclusio). Með því að persónur eru þrjár má þrídálka meginbálk þáttar (*raun*). Í fremsta dálki er Haraldur einráður og hefst þó ekkert að nema að ræða við Þjóðólf og skipa honum fyrir. Í hinna dálki er lýst viðbrögðum Brands við kröfum Haralds; hann er staddur á skemmulofti og stundar þar iðju sína þögull og örlátur, hnöggvingur til máls en mildingur á dýrgripi. Á móti þögn Brands vegur nákvæm lýsing á búnaði hans og viðbrögðum við þrábeiðni konungs um gjafir. Lýsing þessi er ekki ætluð lesöndum einvörðungu heldur Haraldi harðráða sérstaklega, enda skilst honum af glöggum orðum Þjóðólfs skálds hugarfar Brands og skapgerð. Með þessu móti er næstum eins og þeir Haraldur og Brandur ræðist við, þótt hvor sé á sínum stað og öðrum þeirra hrjóti ekki orð af munn.

Miðdálkur er helgaður Þjóðólfi, sem er raunar á sviði einnig í dálkum þeirra Haralds og Brands, ella arkar skáld frá konungi til farmanns og sömu leið til baka, enda er það helzta hlutverk hans í aðalbálki

Þáttar að bera orð frá konungi til Brands og gjafir frá Brandi og lýsingar á honum til konungs. Með lofi sínu um Brand í upphafi frásagnar gefur Þjóðólfur konungi tilefni til að freista mildings, en í þeirri raun verður hann auðsveipur þjónn, sem lætur konung stjórna sér til hlítar. Þótt Þjóðólfur maldi í móinn og sé tregur til að spotta vin sinn, þá lætur hann undan og rekur erindi konungs eins og fyrir hann er lagt. Skal nú ekki lengur bíða að birta *Brands þátt örva*.¹

I

Nú er frá því sagt, að á einu sumri kom til Noregs utan af Íslandi Brandur sonur Vermundar í Vatnsfirði. Hann var kallaður Brandur hinn örvi; var honum það sannnefni. Brandur lagði skipi sínu inn til Niðaróss. Þjóðólfur skáld var vinur Brands og hafði margt sagt Haraldí konungi frá Brandi, hve mikill mætismaður hann var og vel að sér, og svo hafði hann mælt Þjóðólfur, að honum þætti eigi sýnt, að annar maður væri betur til konungs fallinn í Íslandi fyrir sakar örleika hans og stórmennsku.

II

Hann hefir sagt konungi margt
frá örleikum hans,

og mælti konungur: „Það skal eg
nú reyna,“ segir hann. „Gakk til
hans og bið hann gefa mér
skikkju sína.“

Þjóðólfur fór og kom inn í
skemmu,

þar er Brandur var fyrir. Hann
stóð á gólfinu og stikaði léreft.
Hann var í skarlatsskyrtli og
hafði skarlatsskikkju yfir sér, og
var bandið uppi á höfðinu.

¹ Dálkaskipting *Brands þáttar* hér á að nokkru leyti rætur sínar að rekja til ritgerðar eftir Claude Lévi-Strauss, 'The Structural Study of Myth,' *Myth: A Symposium*, edited by Thomas A. Sebeok, Bloomington (1971), 81–106. Sjá einnig grein mína, 'Form and Meaning in Early Icelandic Fiction,' *Les vikings et leur civilisation*, ed. Régis Boyer, Paris 1976, 113–128. bls.

Hann hafði öxi gullrekna í handarkrikanum.

Þjóðólfur mælti: „Konungur vill þiggja skikkjuna.“

Brandur hélt fram verkinu og svaraði engu, en hann lét falla af sér skikkjuna,

og tekur Þjóðólfur hana upp og færir konungi,

og spurði konungur, hversu færi með þeim.

Hann segir, að Brandur hafði engi orð um; segir síðan, hvað hann hafðist að og svo frá búnungi hans.

Konungur mælti: „Víst er sjá maður skapstór og mun vera mikils háttar maður, er honum þótti eigi þurfa orð um að hafa. Gakk enn og seg, að eg vil þiggja að honum öxina þá hina gullreknu.“

Þjóðólfur mælti: „Ekki er mér mikið um, herra, að fara oftar. Veit eg eigi, hversu hann vill það virða, ef eg kref vopns úr hendi honum.“

“Þú vaktir umræðu um Brand, bæði nú og jafnan,” segir konungur, “enda skaltu nú fara og segja, að eg vil þiggja öxina þá hina gullreknu. Ekki þykir mér hann ör, nema hann gefi.“

Fer Þjóðólfur nú til fundar við Brand og segir, að konungur vill þiggja öxina.

Hann rétti frá sér öxina og mælti ekki.

Þjóðólfur færir konungi öxina og segir, hve fór með þeim.

Konungur mælti: „Meiri von, að

Þessi maður muni vera fleirum
örvari, og heldur fénar nú um
hríð. Farðu enn og seg, að eg vil
hafa kyrtlinn, er hann stendur
í.“

Þjóðólfur segir: „Ekki samir
það, herra, að eg fari oftar.“

Konungur mælti: „Þú skalt fara
að vísu.“

Fer hann enn og kemur í loftið
og segir, að konungur vill þiggja
kyrtlinn.

Brandur bregður þá sýslunni og
steypir af sér kyrtlinum og mælti
ekki. Hann sprettir af erminni
annarri og kastar braut síðan
kyrtlinum, en hefir eftir ermina
aðra.

Þjóðólfur tekur hann upp og fer
á fund konungs og sýnir honum
kyrtlinn.

Konungur leit á og mælti síðan:
„Þessi maður er bæði vitur og
stórlyndur. Auðséð er mér, hví
hann hefir erminni af sprett;
honum þykir sem eg eigi eina
höndina og þá þó, að þiggja
ávallt, en veita aldregi, og farið
nú eftir honum.“

III

Og var svo gert, og fór Brandur til konungs og þá af honum góða
viðing og fégjafir. Og var þetta gert til raunar við hann.

— — —

Í upphafi þáttar er gerð örstutt grein fyrir Brandi og atvikum þeirrar
raunar sem gerir meginbálk, en niðurlag skýrir í einni málsgrein hvað
verður eftir að tilraun lýkur. Lokasetning: *Og var þetta gert til raunar
við hann felur í sér tilgang sögu og bergmálar fyrstu orð Haralds í við-*

ræðu við Þjóðólf: *Það skal eg nú reyna*. Þegar meginbálki lýkur hefur konungur ekki einungis reynt Brand að örleika, vitsmunum og stórlýndi, heldur hefur hann einnig numið af athöfn Brands hver ljóður var á tilraun hans sjálfs: Haraldur þiggur hvern dýrgrip eftir annan af Brandi og lætur þó ekkert af hendi rakna sjálfur. Með þessu brýtur konungur alkunna siðareglu: *Gjalt gjöf við gjöf*. Úr þessu er þó bætt í þáttarlok. Hins verður einnig að minnast að konungur þiggur ekki gjafir með venjulegum hætti þar sem þær eru gefnar að boði hans sjálfs; þær eru ekki sprottnar af vináttu eða þakkarhug, heldur notar konungur aðstöðu sína í því skyni að þröngva útlendingi til að láta af hendi dýrmæta hluti. Eins og höfðingjum er tamt, þá beitir Haraldur boðhætti miskunnarlaust *Gakk til hans og bið hann . . . Gakk enn og seg . . . Farðu enn og seg . . .* Einnig beitir hann orðtakinu *skaltu / þú skalt*, og lætur þá um leið í ljós konunglegan vilja: *eg vil þiggja að honum öxina þá hina gullreknu* (tvítekið); *eg vil hafa kyrtilinn, er hann stendur í*.

Af orðum Haralds vekur þó ein setning mesta athygli: *Ekki þyki mér hann ör nema hann gefi*. Vel má vera að hér liggi spakmæli að baki: **Enginn þykir ör, nema hann gefi*. Vitaskuld reynir einkum á örlæti manna þegar um gjafir er að ræða, enda eru lýsingarorðin *örlátur* og *gjafmildur* býsna skyld að merkingu. Þó þekki ég ekki slíkan orðskvið á íslenzku; hins vegar minna ummæli Haralds á latneskan málshátt sem gekk á miðöldum:

*Nequaquam largus homo sive probus reputatur,
Cui, si quid dederit, res ingens esse videtur.*²

(Þeygi þykir sá maður örlátur eða aldyggur, sem finnst ærið um, ef hann hefur gefið eitthvað.)

‘Verður þrisvar allt forðum,’ segir í Sturlungu, enda er það algengt fyrirbæri í hvers konar sögum, bæði fornum og nýjum, að þrír svipaðir atburðir gerist hver á fætur öðrum.³ Haraldur sendir Þjóðólf þrívægis

² Hans Walther, *Proverbia Sententiaequae Latinitatis Medii Aevi* II, Göttingen 1965, 105. bls.: nr. 16498.

³ Sem dæmi um notkun þrítölu í lærðu riti má nefna upphaf *Trójumanna sögu* (1963), 1.–2. bls. Saturnus á þrjá sonu; hann gefur Júpíter himin og hvetur hann til að láta þrjár eldingar fara saman að óvinum, ‘svo að það megi allir sjá merking þrenningar ríkis þíns.’ Neptúnusi gefur hann krók þrífangaðan. ‘Skaltu þar með alla hluti til þín draga til marks þrenningar þinnar.’ Plútó gefur hann varðhund þann, ‘er Ceberus heitir og á þrjú höfuð til þrenningar marks.’ Það er alger misskilningur að notkun þrítölu í fornsögum bendi

til Brands, og fyrir tilvikið eignast konungur þrjá dýrgrip. Örlátur maður gefur þrisvar á skömmu bragði. Í útlendri sögu sem snarað var á íslenzku á fjórtánda öld, að því er talið er, segir frá manni sem jatar mikla glæpi fyrir presti og tekur ýmsar skriftir, meðal annarra þessar:

Ef þú mætir fátækum manni, þá gef honum *yfirhöfn* þína; mætir þú öðrum, gef honum *syrkotið*; mætir þú þriðja, gef honum *undirkyrtilinn*. En línklæðum þínum skaltu halda, þó að þú finnr fleiri.⁴

Tvær af þremur gjöfum Brands eru flíkur, en sú hugmynd að menn eigi að gefa af sér klæðnað í ölmusu skyni er vitaskuld komin úr heilagri ritningu. Um Jóhannes skírara segir í fornri hómilíu:

Hann kenndi svo mikla örlyndi, að maður skyldi gefa annan kyrtil sinn þeim, er engan ætti, og þannig svo taka nær sér en að skipta fæðslunni við aðra. Það boðorð mun flestum mönnum ærið örlyndið þykja og það vel gert, er svo er. Og eigi er maður skyldur að gefa frammar, en eigi þverrir það dýrðarverkið, að maður geri frammar en honum sé boðið og vilji hann heldur hneppa við sig þann hinn eina búninginn, er honum er leyfður. Það sýna oss dæmi hins sæla Marteins biskups, þars hann gaf tvisvar svo klæði af sér, að hann var varla óber eftir.⁵

Frásögn af örlyndi Marteins biskups hljóðar á þessa lund:

Það var of vetrardag í frosti miklu, að Martinus mætti klæðlausum manni í borgarhliði. Sá bað þá, er um liðu, að þeir mis kunnaði honum. Þá skildi guðs maður sér vera ætlaðan þann, er aðrir veittu eigi miskunn. En hvað skyldi hann gefa, þar er hann hafði þá ekki nema klæði þau, er hann stóð í, því að hann hafði öll önnur veitt í slíka þurft?

Þá brá hann sverði og reist í sundur möttul sinn og gaf hálfan hinum volaða, en hálfan hafði hann sjálfur. Þá hlógu sumir að honum, er hann var stuttbúinn, en þeir komust við, er heilli voru

yfirleitt til munnlegra alþýðusagna. Þrítalan þekkist hvaðanæva að, ekki sízt í lærdómsritum.

⁴ *Íslendzk æventýri* I, Halle a. S. 1882, 31–2. bls.

⁵ *Homíliu-Bók*, Lund 1872, 12. bls. Sbr. Lúkas, iii 11. Ian Kirby, *Biblical Quotation* I, Rvík 1976, 233. bls.

í hug, er þeir höfðu ekki slík verk unnið, þar er þeir máttu klæða hinn auma, svo að þeir væri ókálnir eftir . . .⁶

Hugsanlegt er að meðferð biskups á möttli sínum hafi gefið höfundi *Brands þáttar* þá hugmynd að láta milding spretta ermi af kyrtli og halda eftir. En þó renna fleiri stoðir undir þessa frásögn. Kyrtill með einni ermi gefur Haraldi hugmynd um eina þiggjandi hönd sem þó veitir hvergi. Í heilagri ritningu eru gjafmildir menn hvattir til að láta eina hönd ekki vita hvað önnur gerir:

Pá er þú gerir ölmusugæði, viti eigi hin vinstri hönd þín hvað hin hægri gerir, að ölmusa þín sé í leyndum hlutum, og faðir þinn, sá er sér í leyndum stað, mun gjalda þér.⁷

Með frekju sinni virðist Haraldur konungur ekki einungis misþyrma sönnu örlæti (sem er engan veginn óskýlt ölmusugæðum), heldur jaðra orð hans og athafnir við skop að frásögnum guðspjalls af ölmusu. Hann áttar sig því ekki til hlítar á merkingu þeirri sem afsprett ermi felur í sér.

Óskýlt er að hafa neinar áhyggjur af sagnfræði *Brands þáttar*, en þó skal þess minnast að Brands er fyrst getið í Noregsför árið 999, þegar Ólafur Tryggvason leggur farbann á skip hans. Í inngangi sínum að IV. bindi Íslenzkra fornrita segir Einar Ól. Sveinsson að Brandur hljóti 'að vera kominn eitthvað á sjötugsaldur' þegar þáttur hans gerist. Nú hlýtur maður sem er orðinn skipseigandi fyrir lok tíundu aldar að vera kominn yfir sjötugt um miðja elleftu öld, en naumast gæti gjafadægur Brands hafa orðið öllu fyrr, enda er þætti skotið inn á milli dráps Einars þambarskelfis (1050/1051?) og Nizarorrustu (1062). Hins vegar er engin ástæða til að ætla að þessi þáttur hafi nokkurn tíma 'gerzt' nema þá í hugskoti þess manns sem orti hann forðum. Svipað má segja um *Brands þátt örva* og *Morkinskinna* kveður að orði um ævintýri Sveins konungs á flóttu þegar hann leitar sér hælis í koti nokkru: 'Þetta er gamans frásögn og eigi sögulegt eins kostar, fyr þá sök að hér er lýst grein speki og óvizku.' *Brands þáttur* er prýðilegt dæmi um vizku, en þó einkum um örlyndi og stórmennsku. Höfundur hirðir lítt um sögu-

⁶ *Martinus saga byskups I* (Heilagra manna sögur I), Chria 1877, 555. bls., sjá einnig 575.-6. og 608.-9. bls.

⁷ *Leifar fornra kristinna fræða íslenzkra*, Kh. 1878, 180. bls. (Matt. VI 3-4). Kirby, 149. bls; *Bisk. Bókm.* I, 105. / 279. bls.

leg sannindi, en hins vegar velur hann í hlutverk mildings tiltekinn Íslending, sem var kunnur fyrir örlæti sitt, eins og ráða má af *Ísleifs þætti biskups* og draumvísu í *Íslendinga sögu* Sturlu Þórðarsonar, sem á að hafa verið ort um það leyti sem Þjóðveldi lýkur og mönnum þótti ástæða til að minnast glæsibrags sögualdar:

Þá var betra,
er fyr baugum réð
Brandur hinn örvi
og bur skata.
En nú er fyr löndum
og lengi mun
Hákon konungur
og hans synir.

Í upphafi þáttar telur Þjóðólfur skáld Brandi það til hróss, 'að honum þætti eigi sýnt, að annar maður væri *betur til konungs fallinn á Íslandi* fyrir sakar örleika hans og stórmennsku.' Nú vill svo skemmtilega til að Haraldi harðráða eru eignuð svipuð ummæli um tvo aðra Íslendinga. *Bandamanna saga* leggur svofelld orð í munn Ófeigi gamla á þingi⁸:

„Par situr þú, Skegg-Broddi. Hvort var satt, að Haraldur konungur mælti það, að værir *bezt til konungs fallinn á Íslandi?*“ Hann segir: „Eigi veit eg það. Margt mælti Haraldur konungur það til mín, er eg veit eigi, hver alhugi því fylgdi.“

(Konungsbók)

„Par situr þú, Skegg-Broddi, en hvort er það satt, að Haraldur konungur Sigurðarson mælti það, þá er þú varst með honum, að honum þættir þú *bezt til konungs fallinn þeirra manna, er út hér eru?*“ Broddi svaraði: „Oft talaði konungur vel til mín, en eigi er það ráðið, að honum þætti allt, sem hann talaði.“

(Möðruvallabók)

Engin ástæða er til að telja þenna dóm um Skegg-Brodda kominn frá Haraldi harðráða sjálfum, heldur kann hugmyndin að vera komin úr *Brands þætti örva*. Í báðum þessum sögum er fjallað um örlæti og stórmennsku, og freistandi er að gera ráð fyrir því að lýsing á búnaði Ófeigs gamla á þingi bergmáli meðferð Brands á kyrtli sínum⁹:

⁸ *Íslenzk fornrit* VII, 348.–9. bls.

⁹ *Íslenzk fornrit* VII, 318.–19. bls.

Og í búðasundunum gengur maður einn í mót þeim, gamall og hrumur, og hafði kápu svarta og *ein ermur á*, bugstaf í hendi og broddur í.

(Konungsbók)

Og er hann kemur í búðarsundið, þá gengur maður í mót honum; sá er við aldur. Hann var í svartri ermakápu, og var hún komin að sliti; *ein var ermur á kápunni*, og horfði sú á bak aftur. Hann hafði í hendi staf og brodd í, hafði síða hettuna og rak undan skyggnum, stappaði niður stafnum og fór heldur bjúgur.

(Möðruvallabók)

Þannig verður einerma yfirhöfn eins konar sérkenni örlátra manna í örbirgð.

Í *Hungurvöku* (1938, 83. bls.) er Gizuri biskupi lýst á merkilega lund:

Gizur var alger að sér um alla hluti, þá er karlmaður átti að sér að hafa. Hann var farmaður mikill hinn fyrra hlut ævi sinnar, meðan Ísleifur lifði, og var jafnan mikils virtur hvar sem hann kom, og var þá tignum mönnum á hendi er hann var utanlands. Haraldur konungur Sigurðarson var þá konungur í Noregi, og mælti hann þeim orðum við Gizur, að honum kvaðst svo sýnast til, að hann mundi *bezt til fallinn að bera hvert tignarnafn sem hann hlyti*.

Morkinskinna (1932, 251. bls.) hermir fyllri dóm Haralds harðráða um Gizur biskup:

Þá er Gizur Ísleifsson kom á fund Haralds konungs, var rætt um að hann væri merkilegur maður. Þá sagði Haraldur konungur: „Svo er það sem þér segið, en þar má gera vel af þrjá menn:

Hann má vera *víkínga höfðingi*, og er hann vel til þess fenginn.

Þá má hann og vera *konungur* af sínu skaplyndi, og er vel fengið.

Með þriðja hætti má hann vera *biskup*, og það mun hann helst hljóta og mun vera hinn mesti ágætismaður.“

Einsætt er að skyldleiki hlýtur að vera með öllum þeim ritum sem geta um Íslending ‘vel fallinn til konungs’ á dögum Haralds harðráða, sem raunar kemur þar sjálfur við sögu. Hér verður gert ráð fyrir því að *Hungurvaka* sé upphaflegust, hvort sem lof um Gizur biskup er réttilega eignað Haraldi konungi eða ekki. *Hungurvaka* er sagnfræðirit, en

hin eru að verulegu leyti skáldskapur. Um samband *Brands þáttar örva* og *Haralds sögu harðráða* í *Morkinskinnu* verður ekki rætt hér, heldur verður farið með hvort um sig sem sjálfstætt rit, enda þótt *Brands þáttur* sé óneitanlega hluti af sögu Haralds. Engin ástæða er til að ætla, að höfundar *Brands þáttar* og *Bandamanna sögu* hafi þekkt neinar munnlegar arfsagnir um úrskurði frá elleftu öld þess eðlis að þeir Skegg-Broddi á Hofi í Vopnafirði og Brandur úr Vatnsfirði hafi verið vel fallnir til konungs heldur mun þetta vera þegið úr eldri ritum, einkum þó *Hungurvöku*. Skal þessu næst hyggja að *Hungurvöku* og áhrifum hennar á áðurnefnd rit.

A. *Haralds saga harðráða* tekur ummælin um Gizur í *Hungurvöku* að hann 'mundi bezt til fallinn að bera hvert tignarnafn sem hann hlyti' og stílfærir þau; er það mjög í þeim hetjuanda sem sérkennir *Haralds sögu* að víkingahöfðingja er skipað við hliðina á konungi og biskupi; í öðrum ritum er víkingahöfðingi naumast talinn til tignarnafna. En auk þeirra orða sem *Hungurvaka* eignar Haraldi um Gizur, þá leggur hún aðra dóma um biskup sem höfundur *Haralds sögu* kann að hafa haft í huga:

Hann tók tign og virðing svo mikla þegar snemmendis biskupsdóms síns, og svo vildi hver maður sitja og standa sem hann bauð, ungur og gamall, sæll og fátækur, konur og karlar, og var rétt að segja, að *hann var bæði konungur og biskup yfir landinu meðan hann lifði*. (Hv. 85).

Það hefir og verið allra vitra manna mál, að hann hafi af guðs góðgift og sjálfs sinni atgervi göfgastur maður verið á Íslandi bæði lærðra manna og ólærðra. (Hv. 90).

Orð Döllu Þorvaldsdóttur í Ísleifs þætti hníga í sömu átt: 'Ég hefi þá metnaðargirnd að eiga hinn bezta manninn og hinn göfgasta soninn með honum er á Íslandi mun fæðast.' (Ísl.þ. 23).

B. *Brands þáttur örva*. Orðalag á setningu um hæfni Brands til konungs minnir nokkuð á *Hungurvöku* en er nauðalíkt *Bandamanna sögu*, þ.e. Konungsbók; Möðruvallabók er frábrugðin. Þetta sést greinilega, þegar rit eru borin saman:

Hungurvaka

Haraldur konungur . . . mælti . . . þeim orðum . . . að honum kvaðst

svo sýnast til, að hann mundi bezt til fallinn að bera hvert tignarnafn sem hann hlyti.

Brands þ.

. . . og svo hafði hann mælt Þjóðólfur, að honum þætti eigi sýnt, að annar maður væri betur til konungs fallinn í Íslandi fyrir sakar örleika hans og stórmennsku.

Bandam.s. (K)

Hvort var það satt, að Haraldur konungur mælti það, að værir bezt til konungs fallinn á Íslandi?

Um skyldleika þessara rita verður ekki fjallað að sinni, þótt hins megi geta að mér þykir sennilegt að *Bandamanna saga* hafi stuðzt við þátt. Að vísu bregður oft fyrir svipuðu orðalagi í tveim sögum, þótt þær virðist vera lítt skyldar að öðru leyti, og skal því fara varlega í þær sakir að draga ákveðnar ályktanir af slíku. En þegar vönduð saga á borð við *Bandamanna sögu* á í hlut, verður að gera ráð fyrir víðlesnum höfundu.

Lítill vafi leikur á því að *Brands þáttur* hefur þegið úr *Ísleifs þætti biskups*. Eftirfarandi glefsur úr síðarnefndum þætti má bera saman við orð Haralds og lýsingu á Brandi hér að framan: 'Og á einni hátíð mælti konungur: „Brandur, þigg að mér skikkju þessa.“ Það var skarlaks-möttull . . . Ísleifur var þá prestur og féltill, er hann kom sunnan úr löndum. Þá mælti Brandur: „Þú skalt þiggja að mér skikkju þessa, er konungurinn gaf mér.“ Hann svarar: „Eigi hefir þú enn tapað örlyndinni, og vil eg gjarna þiggja.“' (Útg. 1938, 21. bls.). Þetta á að hafa gerzt á dögum Ólafs helga, sem gefur Brandi skikkju, sem Brandur gefur síðan Ísleifi; að lokum tekur konungur gjöfina aftur og gefur sjálfur Ísleifi, en geldur Brandi verð fyrir.

(Hér skal þess getið innan sviga að *Hungurvaka* hafði greinilega áhrif á *Auðunar þátt vestfirzka* sem einnig er í *Morkinskinnu* og öðrum konungabókum. *Hungurvöku* segist svo frá um vígsluför Ísleifs biskups: 'Síðan fór hann utan og suður til Saxlands, og sótti heim Heinrek keisara Konráðsson og gaf honum hvítabjörn, er kominn var af Grænlandi, og var það dýr hin mesta gersemi. En keisarinn fékk Ísleifi bréf sitt með innsigli um allt veldi sitt. Síðan fór hann til fundar við Leonem páfa.' (1938: 76). *Auðunar þáttur* segir frá manni sem sækir hvítabjörn til Grænlands frá Noregi og fer síðan með hann til Danmerkur

og færir Sveini konungi, sem gefur honum fé mikið fyrir og skipar til um ferð hans til Rómaborgar. Í báðum sögum er björn kallaður 'gersemi mikil'. Menn hafa trúað því að *Auðunar þáttur* væri um sannsögulegan atburð, en hitt má þó þykja sennilegra að orð *Hungurvöku* um suðurferð Ísleifs hafi verið sá fnjóskur sem tendraði hug höfundar til að yrkja ævintýri af vestfirzkum kotungi á suðurvegum. Áður en svigum er lokað þykir rétt að vara menn við þeirri trú að Morkin-skinna (með öllum sínum þáttum) hafi verið rituð fyrir 1220.).

C. *Bandamanna saga*. Áður hefur verið dregið á, að hún muni hafa þegið úr *Brands þætti* þá hugmynd að tiltekinn maður væri sérlega vel fallinn til konungs yfir Íslandi. En hvernig fór höfundur að láta sér detta í hug að tengja þessa hugmynd við Skegg-Brodda Bjarnason austan úr Vopnafirði? Brandur örvi sýnir gjafmildi sína Ísleifi föður Gizurar sem fyrstur Íslendinga í frásögnum mun hafa verið talinn vel fallinn til konungs, en hvers konar samband er með þeim Gizuri biskupi og Skegg-Brodda? Þegar höfundur *Bandamanna sögu* lætur Ófeig gamla á Reykjum, örlátan mann í slitinni kápu og ein ermur á, brigzla austfirzkum höfðingja um oflof af Haraldi harðráða, þá veit hann eins og endranær hvert ferð er heitið. Skegg-Broddi bjó á Hofi í Vopnafirði, og að honum látnum tekur Þórir sonur hans við óðali ættar, en honum varð ekki langlífis auðið. Gizur Ísleifsson gekk að eiga ekkju Þóris og síðan bjuggu þau á Hofi um skeið, unz hann verður kjörinn biskup og flyzt búferlum að föðurleifð sinni í Skálholti. Gizur var ekki einungis kvæntur sonarekkju Skegg-Brodda og bóndi á Hofi eins og hann, heldur mun hann einnig hafa farið með goðorð þeirra Hofverja meðan hann átti heima þar eystra. En þótt Skegg-Broddi hafi verið talinn 'hinn mesti afbragðsmaður um sína daga'. (Þorsteins þáttur stangarhöggs, 1950: 78), þá virðist fátt benda til þess að hann hafi átt skilið þau ummæli, sem Haraldur konungur notaði forðum við Gizur Ísleifsson. Vitaskuld skiptir slíkt ekki höfuðmáli í *Bandamanna sögu*, enda er Ófeigur að skopast að Skegg-Brodda á þingi.

Einstaka sinnum bregður fyrir svipuðu orðalagi með *Bandamanna sögu* og *Hungurvöku*, og þarf þá ekki að sökum að spyrja hvor sé upphaflegri. Hér má lauslega minna á lýsingu á þeim Oddi og Gizuri:

Er hann nú í kaupferðum og gerist stóru-
auðugur maður og ágætur, og er hann oft-
ast á hendi tignum mönnum og vel virður
utanlands.

Hann var farmaður mikill hinn fyrra hlut
ævi sinnar . . . og var þá tignum mönnum
á hendi er hann var utanlands.

(Hv. 83.)

(Bandam. 297 (K).)

Þess skal að lokum getið að lof Haralds harðráða um Gizur Ísleifsson í konungabókum minnir á ummæli Sveins tjúguskeggs um Þorvald víðförla, þótt hann geti að vísu ekki um hæfileika Húnvetnings að gegna embætti biskups:

Þessi maður, er eg tala hér til, er vitur sem spökum *konungi* hæfði að vera, styrkur og hugdjárfur sem hinn öruggasti *berserkerur*, svo siðugur og góðháttaður sem hinn siðugasti *spekingur*.¹⁰

¹⁰ Þorvalds þáttur víðförla, Halle a. S. 1905, 64. bls.